

Benicjusz Głębocki, Ewa Kacprzak, Krystian Koliński

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Zakład Geografii Rolnictwa i Wsi

BG: benicjusz.glebocki@amu.edu.pl

EK: ēja@amu.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0003-4012-3956>

KK: kolin@amu.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0003-1547-0147>

Zasoby użytków rolnych w Polsce w latach 2010–2020

Zarys treści: W artykule przedstawiono zmiany zachodzące w zasobach użytków rolnych w Polsce w latach 2010–2020. Szczególną uwagę zwrócono na identyfikację zmian w rozmieszczeniu użytków rolnych. Analizę przeprowadzono na 3 poziomach – krajowym, wojewódzkim i gminnym, a jej podstawą były dane Głównego Urzędu Geodezji i Kartografii w Warszawie (GUGiK). Stwierdzono, że postępuje proces kurczenia się zasobów użytków rolnych (ubyło 498,3 tys. ha), a jego dynamika zwiększyła się w porównaniu z pierwszym dziesięcioleciem XXI w. (2000–2010 ubytek 369,4 tys. ha). To przede wszystkim konsekwencja rozwoju społeczno-gospodarczego kraju. Użytki rolne traktowane są głównie jako swoisty rezerwuwar gruntów pod inwestycje i z tego względu zapewne nadal zmniejszać się będą ich zasoby. Mając na uwadze bezpieczeństwo żywnościowe, a także szeroką paletę funkcji, jakie pełnią użytki rolne w środowisku przyrodniczym, niezbędne jest odpowiedzialne gospodarowanie użytkami rolnymi i prowadzenie monitoringu ich zasobów oraz zmian zachodzących w strukturze użytkowania ziemi.

Słowa kluczowe: struktura użytkowania ziemi, użytki rolne, Polska

Wprowadzenie

Użytki rolne nadal są uważane za podstawowy zasób w rolnictwie, który wpływa na jego potencjał produkcyjny (Falkowski, Kostrowicki 2005, Roszkowska-Mądra 2020). To przestrzeń produkcyjna i równocześnie czynnik produkcji (Manteuffel 1987, Marks-Bielska 2013). Jednak współcześnie nie są one utożsamiane wyłącznie z funkcją gospodarczą, lecz przypisuje im się wielofunkcyjny charakter (Szymańska 2012, Milczarek-Andrzejewska i in. 2020). Użytki rolne jako jeden z elementów środowiska przyrodniczego pełnią funkcje środowiskowe. Rolnicy, wykorzystując zasoby ziemi, oddziałują na bioróżnorodność (Gołębiewska i in. 2016, Pajewski 2017). Według Wilkina (2014) „ziemia rolnicza nigdy nie była tylko czystym »czynnikiem produkcji« czy »zasobem produkcyjnym«. Z ziemią

rolniczą wiąże się wiele funkcji czy znaczeń kulturowych, społecznych, politycznych bądź sentymentalnych. Ziemia była i na ogół nadal pozostaje wartością nie tylko ekonomiczną, lecz także społeczną”. Autor ten podkreśla, że „wielofunkcyjność ziemi rolniczej i nieodnawialność tego zasobu skłaniają do innego traktowania jej w porównaniu do większości towarów, czynników produkcji i dóbr kapitałowych”. Powszechnie użytki rolne kojarzone są z działalnością rolniczą i rolnikami. Jednak rozwojowi gospodarczemu i zmianom funkcji ziemi rolniczej towarzyszy pojawianie się nowych interesariuszy (Milczarek-Andrzejewska 2018). W rezultacie „(...) interesariuszami ziemi rolnej, jak i podmiotami uczestniczącymi w rynku ziemi, są więc jednostki i organizacje wywodzące się z różnych grup społecznych i sektorów gospodarki. (...) wszyscy w jakimś stopniu jesteśmy interesariuszami tego dobra” (Milczarek-Andrzejewska i in. 2020).

Badania naukowe dotyczące tej formy użytkowania ziemi mają bardzo długie tradycje, wieloaspektowy charakter i nadal są rozwijane przez przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych (np. Bičík, Štěpánek 1994, Bičík i in. 2001, Li, Wang 2003, Tanrivermis 2003, Kulikowski 2005, Świdorski 2007, Kuemmerle i in. 2009, Hostert i in. 2011, Prishchepov i in. 2012, Szymańska 2012, Marks-Bielska 2013, Long, Qu 2018, Stacherzak i in. 2019, Long i in. 2020). Jeden z nurtów badawczych dotyczy kształtowania się zasobów użytków rolnych. W Europie od wielu lat obserwuje się proces zmniejszania ich powierzchni określany często jako „wypadanie ziemi z użytkowania rolniczego”. Dzun (2014) zwraca uwagę, że „(...) UE dla zaspokojenia swoich potrzeb w zakresie produkcji rolniczej potrzebuje o 1/3 więcej ziemi rolnej niż obecnie posiada”, a ów niedobór zaspokaja, wykorzystując grunty rolne w innych krajach, np. importując pasze. Zdaniem Griffithsa i in. (2013) wzorce i procesy zmniejszania się powierzchni gruntów rolnych nie są wystarczająco dobrze poznane, choć ma to kluczowe znaczenie dla działalności rolniczej. W XXI w. powrócono do dyskusji poświęconej bezpieczeństwu żywnościowemu na kontynencie europejskim. Wilkin (2014) podkreśla, że „ponownie zaczęto dostrzegać znaczenie odpowiedniego stopnia samowystarczalności żywnościowej, zarówno w skali kraju, jak i UE” i w tym kontekście „(...) utrzymywanie odpowiednich zasobów ziemi rolniczej ma znaczenie fundamentalne (...)”. Nie można też zapominać, że do zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego niezbędne jest odpowiedzialne zarządzanie użytkami rolnymi (The State of Food Security and Nutrition in Europe... 2017). Wspomniany dyskurs zarówno w badaniach naukowych, jak i mediach pogłębiły: pandemia COVID-19 i wojna w Ukrainie. Nie można też zapominać, że zmniejszanie powierzchni użytków rolnych w strukturze użytkowania ziemi nie jest obojętne dla środowiska przyrodniczego. Hostert i in. (2011) uważają, że ten proces jest „(...) główną siłą i nieodłącznym elementem globalnych zmian środowiskowych, zagrażającym różnorodności biologicznej, naturalnym ekosystemom i ich usługom”.

Celem opracowania jest przedstawienie zmian zachodzących w zasobach użytków rolnych w Polsce w latach 2010–2020 oraz czynników, które je wywołują. Szczególną uwagę zwrócono na identyfikację zmian w rozmieszczeniu użytków rolnych. Artykuł wpisuje się w jeden z klasycznych nurtów geografii rolnictwa dotyczący struktury użytkowania ziemi. Jednak problematyką rolniczego

użytkowania ziemi w Polsce zajmowali się zarówno geografowie, jak i przedstawiciele nauk ekonomicznych i rolniczych, m.in.: Bański (1998, 2002, 2018, 2020), Kulikowski (2003, 2005), Ciołkosz, Poławski (2006), Dzun (2007, 2012, 2014), Głębocki, Świdorski (2007), Głębocki (2008, 2014, 2018, 2020, 2021), Łowicki (2008), Popławski (2009), Głębocki, Kacprzak (2011, 2020), Szymańska (2012), Dzun, Musiał (2013), Rudnicki, Kluba (2014). W literaturze przedmiotu zawraca się uwagę, że konieczny jest monitoring kształtowania się zasobów użytków rolnych. Opracowanie jest odpowiedzią na ten postulat i kontynuacją badań rolniczego użytkowania ziemi w ujęciu geograficznym.

Metody badania, źródła informacji i podstawowe pojęcia

W pracy wykorzystano metodę *desk research*, wskaźniki statystyczne oraz metody kartograficzne. Analizę przeprowadzono na poziomie krajowym, wojewódzkim i w układzie gminnym. Podstawę badań stanowiły materiały udostępnione przez Główny Urząd Geodezji i Kartografii w Warszawie. Wykorzystano zestawienie zbiorcze wykazu gruntów (stan na 1.01.2010) oraz dane pochodzące z krajowego zbiorczego zestawienia danych dotyczących gruntów (stan na 1.01.2020). W pierwszych latach XXI w. rozszerzono zakres pojęcia „użytki rolne”, co przejawiało się dodaniem nowych składników do ich ewidencji. Do gruntów ornych, sadów, łąk i pastwisk dołączono: grunty rolne zabudowane, grunty pod stawami, grunty pod rowami oraz grunty zadrzewione i zakrzewione na użytkach rolnych. Wcześniej były one przypisane do innych form użytkowania ziemi – w ewidencji prowadzonej przez GUGiK tereny rolne zabudowane zaliczane były do terenów osiedlowych, grunty pod stawami i rowami do gruntów pod wodami, zaś grunty zadrzewione i zakrzewione na użytkach rolnych ewidencjonowano razem z gruntami pod lasami. Ponadto w ewidencji gruntów i budynków użytki rolne są obecnie zaliczane do gruntów rolnych (§ 9.1, Rozporządzenie Ministra Rozwoju... 2021). Obejmują one, poza użytkami rolnymi, tereny będące nieużytkami, które wcześniej stanowiły w ewidencji odrębną kategorię. Ze względu na odnośnienie uzyskanych wyników do pierwszego dziesięciolecia XXI w. i dostępność porównywalnych danych przyjęto klasyczną definicję użytków rolnych, zaliczając do nich: grunty orne, sady, łąki i pastwiska.

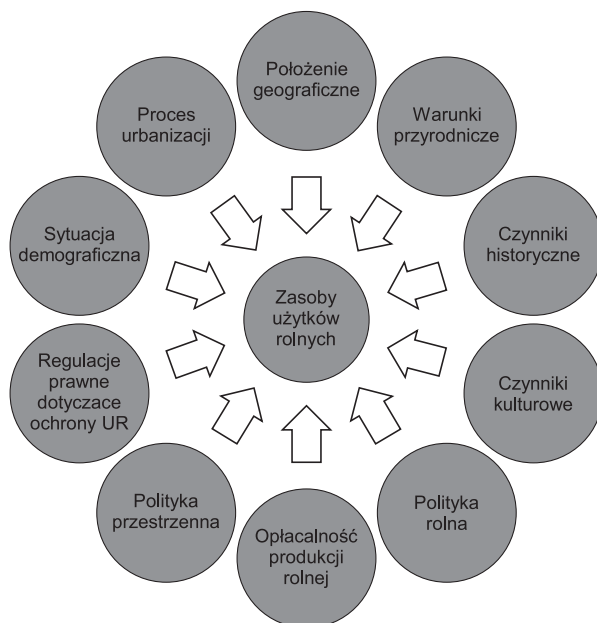
Warunki i czynniki determinujące zasoby użytków rolnych w Polsce w XXI w.

W literaturze przedmiotu widoczne są dwa podejścia w identyfikowaniu uwarunkowań wpływających na zasoby użytków rolnych: generalizujące i uszczegóławiające.

Część badaczy podkreśla w swoich pracach, że zasoby użytków rolnych są uzależnione od poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego kraju. Wraz z jego

wzrostem areal użytków rolnych kurczy się (m.in. Dzun 2014). Szymańska (2012) jest zadania, że czynniki wpływające na zasoby gruntów rolnych „(...) można ogólnie określić jako pochodne prowadzonej w naszym kraju polityki rozwoju społeczno-gospodarczego w okresie: procesu transformacji systemowej polskiej gospodarki, (...) postępującej integracji naszej gospodarki z Unią Europejską”. Cegielska i in. (2018) przyczyn zmian w sposobie użytkowania gruntów upatruje w przemianach społeczno-politycznych oraz nowych warunkach społeczno-gospodarczych, które wystąpiły w Polsce po 1989 r. Z kolei Dzun (2012) podkreśla, że gospodarowanie zasobami gruntów rolnych w Polsce od okresu przemian systemowych i integracji z Unią Europejską „(...) uwarunkowane jest przede wszystkim szeroko rozumianą polityką rolną”.

Równocześnie w części opracowań naukowych wymienia się wiele różnorodnych warunków i czynników determinujących zasoby użytków rolnych w Polsce w XXI w. (ryc. 1). W pracy Milczarek-Andrzejewskiej i Zawalińskiej (2015) wśród ważniejszych uwarunkowań wpływających na użytkowanie ziemi rolniczej wymienione zostały: uwarunkowania historyczne (rozdrobienie agrarne), lokalizacja geograficzna, przemiany demograficzne, zmiany klimatu oraz polityka państwa, w tym przede wszystkim polityka przestrzenna oraz polityka rolna, a szczególnie regulacje dotyczące ochrony ziemi rolniczej i krajobrazu wiejskiego. Według Milczarek-Andrzejewskiej (2018) zmniejszanie się zasobów użytków rolnych wynikało „(...) przede wszystkim z szybkiego rozwoju gospodarczego kraju, ale także z takich procesów jak niekontrolowana urbanizacja. Ogólnie na sytuację

Ryc. 1. Uwarunkowania wpływające na zasoby użytków rolnych

Źródło: opracowanie własne.

na rynku ziemi w Polsce wpływają czynniki historyczne (w tym rozdrobnienie agrarne), naturalne (jakość gleb i ukształtowanie terenu), kulturowe (przywiązanie do ziemi) i polityka państwa”. Autorka w swoich badaniach akcentuje rolę interesariuszy ziemi rolnej i ich wpływ na rynek ziemi, w tym kształtowanie zasobu użytków rolnych (tab. 1). Wyróżnia interesariuszy bezpośrednich oraz pośrednich (nie użytkują ziemi rolnej, ale mogą zgłaszać preferencje dotyczące jej

Tabela 1. Mapa interesariuszy ziemi rolnej w Polsce

Interesariusze	Wpływ	Możliwe działania	Charakterystyka
Rolnicy	Bezpośredni	Transakcje kupna i sprzedaży	Zróżnicowana grupa pod względem wielkości gospodarstwa, położenia geograficznego gospodarstwa itd.
Nabywcy ziemi na cele mieszkalne	Bezpośredni	Transakcje kupna i sprzedaży; wpływ na legislację dotyczącą użytkowania ziemi	Głównie okolice aglomeracji – proces „rozlewania się miast”
Nabywcy ziemi na cele rekreacyjne	Bezpośredni	Transakcje kupna i sprzedaży; wpływ na legislację dotyczącą użytkowania ziemi	Głównie atrakcyjne przyrodniczo tereny
Przedsiębiorcy	Bezpośredni	Transakcje kupna i sprzedaży; wpływ na legislację dotyczącą użytkowania ziemi	Głównie okolice miast i szlaków komunikacyjnych
Agencje rządowe: KOWR	Bezpośredni	Transakcje sprzedaży i dzierżawy gruntów	
Inne agencje rządowe realizujące np. inwestycje infrastrukturalne	Bezpośredni	Np. transakcje kupna związane z inwestycjami infrastrukturalnymi	
Samorząd lokalny	Bezpośredni i pośredni	Transakcje kupna i sprzedaży; kreowanie i realizacja narzędzi polityki wpływających na rynek ziemi (np. podatek rolny)	
Agencje rządowe: ARiMR	Pośredni	Wpływ na decyzje rolników poprzez dopłaty powiązane z użytkowaniem ziemi rolnej	
Instytucje unijne związane z polityką rolną, polityką ochrony środowiska i innymi	Pośredni	Wpływ na legislację dotyczącą użytkowania ziemi	
Organizacje rolników (związki zawodowe rolników i organizacje branżowe) i organizacje pozarządowe	Pośredni	Wpływ na legislację dotyczącą użytkowania ziemi	

Źródło: Milczarek-Andrzejewska (2018).

użytkowania). Z kolei Marks-Bielska (2013) zwraca uwagę, że rynek ziemi rolnej w Polsce po 1989 r. determinowany był przez bardzo różnorodne czynniki, wśród których wymienia: postawy historyczne wobec ziemi i jej wartości kulturowej i symbolicznej oraz integrację z UE. Natomiast Kluba i Jezierska-Thöle (2012) podkreślają znaczenie przystąpienia Polski do Unii Europejskiej, które wywołało szybsze tempo zmian w użytkowaniu gruntów rolnych. Uważają, że „(...) zmiany te wynikały w dużym stopniu z pojawienia się nowych możliwości realizacyjnych, a przede wszystkim środków finansowych dostępnych w ramach różnych programów wchodzących w zakres realizacji Wspólnej Polityki Rolnej (WPR). To właśnie one w największym stopniu przyczyniły się do przeobrażeń na polskiej wsi, zarówno w sensie funkcjonalnym, jak i przestrzennym (krajobrazowym)”. W literaturze przedmiotu zwraca się ponadto uwagę na niekontrolowany proces urbanizacji. W licznych publikacjach wykazano, że rozlewanie się miast na otaczające je obszary (urban sprawl) powoduje kurczenie się zasobów użytków rolnych (m.in. Maćkiewicz, Świdorski 2004, Świdorski 2007, Bański 2008, Bródka, Markuszewska 2008, Głębocki 2008, Parysek 2008, Stuczyński, Łopatka 2009, Kacprzak, Maćkiewicz 2011, Kacprzak, Głębocki 2016). Za jedną z głównych przyczyn zmian zasobów użytków rolnych uważana jest również opłacalność produkcji rolnej. Niski jej poziom sprzyja wyłączeniu ziemi rolniczej z produkcji (Milczarek-Andrzejewskiej 2018). Duże znaczenie dla kształtowania struktury użytkowania ziemi i zasobów użytków rolnych przypisuje się regulacjom prawnym związanym z funkcjonowaniem gospodarstw oraz gospodarką gruntami, w tym przepisom dotyczącym ochrony gruntów rolnych i ich skuteczności. Zwracali na to uwagę m.in. Lichorowicz (1998), Stuczyński, Łopatka (2009), Szymańska (2012), Kacprzak, Maćkiewicz (2013), Kacprzak (2018), Głębocki, Kacprzak (2020), Kurowska i in. (2020), Roszkowska-Mądra (2020). W wielu opracowaniach podkreśla się, że współcześnie w Polsce dochodzi do nadmiernego wyłączenia użytków rolnych z produkcji rolniczej. Ponadto część „odralnianych” gruntów cechuje się dobrą jakością (Śleszyński i in. 2017, Kołodziejczak i in. 2018, Maćkiewicz i in. 2018, Śleszyński 2023).

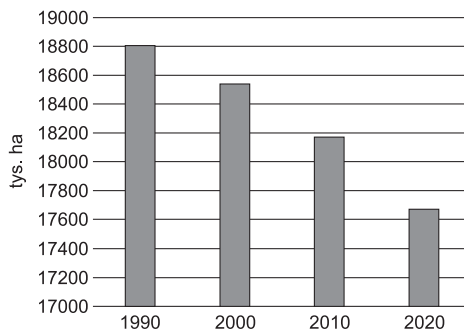
Znaczenie poszczególnych czynników zmienia się w czasie i przestrzeni. Brakuje kompleksowej oceny skali ich wpływu na kształtowanie zasobów użytków rolnych. Autorzy zgadzają się z Dzunem (2012, 2014), który jest zdania, że brakuje także dokładnych danych na temat konkretnych przyczyn ubytku gruntów rolnych.

Proces kurczenia zasobów użytków rolnych

W Polsce lata 2010–2020 charakteryzują się kontynuacją kurczenia się arealu użytków rolnych i poszczególnych ich form (ryc. 2, tab. 2). W porównaniu z pierwszym dziesięcioleciem XXI w. i ostatnim XX w. zwiększyła się dynamika tych przemian. W latach 2010–2020 ogólna powierzchnia użytków rolnych zmniejszyła się o 498,3 tys. ha, natomiast w latach 2000–2010 ubytek ten wynosił 369,4 tys. ha, a w latach 1990–2000 było to 268 tys. ha. Intensyfikację tego

procesu potwierdza również przeciętny roczny ubytek ogólnego areálu użytków rolnych. W latach 2010–2020 wynosił on 49,8 tys. ha i był to wzrost o blisko 35% w stosunku do okresu 2000–2010 (36,9 tys. ha) oraz niemal o 86% w odniesieniu do lat 90. XX w., gdy kształtował się na poziomie 26,8 tys. ha. Systematycznie spadało znaczenie użytków rolnych w strukturze użytkowania ziemi. Stwierdzono, że w analizowanym okresie udział tej formy gruntów w powierzchni ogólnej kraju zmniejszył się z 58,1 do 56,5%. W efekcie zapoczątkowany w latach 50. XX w. i rozwijający się z różnym nasileniem trend zmniejszania zasobów użytków rolnych (zidentyfikowali go m.in. Bański 2007, Popławski 2009, Szymańska 2012, Głębocki 2014, Głębocki, Kacprzak 2020, Roszkowska-Mądra 2020) utrzymuje się, ma wręcz charakter ciągły. Zaobserwowana tendencja to cecha charakterystyczna struktury użytkowania ziemi w Polsce także w XXI w. Podobną sytuację odnotowano w innych krajach europejskich, np. Bański (2018, 2020), Bićik i in. (2001), Terres i in. (2013), Wilkin (2014). Zdaniem Cegielskiej i in. (2018) spadek powierzchni gruntów rolnych w Polsce zbiegł się z trendami europejskimi i światowymi.

Skala i dynamika przemian w wewnętrznej strukturze użytków rolnych była zróżnicowana (tab. 2). Zmniejszyły się powierzchnie wszystkich form użytków rolnych. Najwięcej ubyło gruntów ornych. W latach 2010–2020 ich areał zmniejszył się o 356,4 tys. ha, co stanowiło 71,5% ubytku użytków rolnych. Nie wywołało to jednak zmian w wewnętrznej strukturze użytków rolnych – nadal dominują grunty orne. W analizowanym okresie najwyższą dynamiką ubytku powierzchni charakteryzowały się pastwiska trwałe (–4,2%) i sady (–3,5%). Zróżnicowanie tej dynamiki było spowodowane różnymi czynnikami. W warunkach gospodarki rynkowej zmalało znaczenie pastwisk, będących najbardziej ekstensywną kategorią użytków rolnych. Z reguły zajmują one siedliska ubogie

Ryc. 2. Zmiany areálu użytków rolnych w latach 1990–2020

Źródło: opracowano na podstawie danych GUGiK.

Tabela 2. Zmiany zasobów użytków rolnych i ich struktury w latach 2010–2020

Formy użytkowania	Powierzchnia (ha)		Udział w pow. og. UR %		Ubytek 2010–2020	
	2010	2020	2010	2020	ha	%
Użytki rolne (UR), w tym:	18167633	17669322	100,0	100,0	498311	100,0
grunty orne	13947658	13591271	76,8	76,9	356387	71,5
sady	292083	281917	1,6	1,6	10166	2,0
łąki trwałe	2290623	2226753	12,6	12,6	63870	12,8
pastwiska trwałe	1637269	1569380	9,0	8,9	67889	13,6

Źródło: opracowano na podstawie danych GUGiK.

w składniki pokarmowe, co nie sprzyja rozwojowi intensywniejszych sposobów ich użytkowania. Pastwiska występują na terenach o niekorzystnych stosunkach wodnych, często są trudno dostępne. Stąd znaczny ich areal został przeznaczony na inne sposoby użytkowania – najczęściej pod zalesienie. Do ubytku powierzchni pastwisk przyczynił się w dużym stopniu spadek pogłowia bydła i owiec w gospodarstwach prowadzących ich chów na niewielką skalę oraz zanik działalności rolniczej. Natomiast na ubytek areалу sadów największy wpływ miało embargo wprowadzone przez Rosję na import owoców z Polski – dotyczyło to głównie jabłek. Sadownicy prowadzący produkcję nastawioną niemal wyłącznie na eksport do tego kraju znaleźli się w niezwykle trudnej sytuacji. Część z nich, straciwszy niemal całe dochody, podjęła decyzję o zlikwidowaniu posiadanych sadów.

Użytki rolne – zmiany w latach 2010–2020

Badania wskazują, że ubytek użytków rolnych w latach 2010–2020 miał charakter niemal totalny (tab. 3, ryc. 3). Wystąpił on we wszystkich województwach. Spośród 3118 jednostek gminnych objętych analizą¹ ubytek wystąpił w 2980 (95,6%), zaś ich wzrost miał miejsce tylko w 121 (4,3%). Natomiast w zaledwie 17 gminach powierzchnia użytków rolnych nie uległa zmianie. Podobne relacje wystąpiły w odniesieniu do powierzchni użytków rolnych. Ich ubytek w analizowanym okresie wyniósł 483,6 tys. ha, a przyrost był wielokrotnie mniejszy i wynosił zaledwie 41,9 tys. ha. Należy przy okazji zwrócić uwagę, że procesy te (obok wspomnianych wcześniej uwarunkowań i czynników) w pojedynczych przypadkach były spowodowane korektą granic administracyjnych – na poziomie podstawowym². Najczęściej duże zmiany areалу na tym poziomie były związane z powiększaniem granic administracyjnych rozwijających się miast. Przykładem mogą być miasta Opole i Sędziszów Małopolski (województwo podkarpackie)³ oraz Otmuchów (województwo opolskie). Włączenie do tych miast sąsiadujących z nimi terenów wiejskich spowodowało znaczny wzrost użytków rolnych – w Opolu (o 3035 ha), w Sędziszowie Małopolskim (o 1889 ha), a w Otmuchowie (o 1461 ha).

Choć ubytek areалу użytków rolnych objął wszystkie województwa i niemal wszystkie gminy, to natężenie tego zjawiska w ujęciu przestrzennym było silnie zróżnicowane. Pod tym względem wyróżniają się województwa: podkarpackie, mazowieckie, śląskie i częściowo małopolskie. Na ich terenie występuje kilka skupień o szczególnie wysokim ubytku użytków rolnych. Przestrzennie są one

¹ Jest to liczba, która dla celów porównawczych została pomniejszona o 44 miasta utworzone w latach 2010–2020. Miasta te włączono do gmin wiejskich, z których je utworzono.

² W 2019 r. zlikwidowano gminę Ostrowice w powiecie drawskim (województwo zachodniopomorskie), której grunty włączono do gmin Drawsko Pomorskie i Złocieniec. Podobna zmiana miała miejsce w gminie Jaśliska utworzonej w 2010 r. z części gminy Dukla (województwo podkarpackie), a powiększonej w 2017 r. o grunty sześciu wsi gminy Komańcza (powiat sanocki).

³ Opole jest miastem wojewódzkim, zaś Sędziszów Małopolski jest siedzibą gminy miejsko-wiejskiej. Miasta te w latach 2010–2020 powiększyły swój obszar ogólny odpowiednio o 5228 ha i 2702 ha.

Tabela 3. Zmiany areалу użytków rolnych według województw w latach 2010–2020

Województwa	Użytki rolne w ha		Ubytek 2010–2020		
	2010	2020	Ogółem (ha)	ha ¹	% ²
Dolnośląskie	1141209	1120145	21064	1,1	–1,8
Kujawsko-pomorskie	1142205	1122899	19306	1,1	–1,7
Lubelskie	1698606	1654742	43864	1,7	–2,6
Lubuskie	545875	536242	9633	0,7	–1,8
Łódzkie	1245552	1212426	33126	1,8	–2,7
Małopolskie	887294	861213	26081	1,7	–2,9
Mazowieckie	2344500	2250058	94442	2,7	–4,0
Opolskie	580158	575348	4810	0,5	–0,8
Podkarpackie	911530	832219	79311	4,4	–8,7
Podlaskie	1177536	1156004	21532	1,1	–1,8
Pomorskie	895019	880617	14402	0,8	–1,6
Śląskie	612744	585354	27390	2,2	–4,5
Świętokrzyskie	720797	705234	15563	1,3	–2,2
Warmińsko-mazurskie	1288751	1252426	36325	1,5	–2,8
Wielkopolskie	1877632	1846372	31260	1,1	–1,7
Zachodniopomorskie	1098225	1078022	20203	0,9	–1,8
Polska	18167633	17669321	498311	1,6	–2,7

¹ – na 100 ha powierzchni ogólnej.

² – procent ubytku.

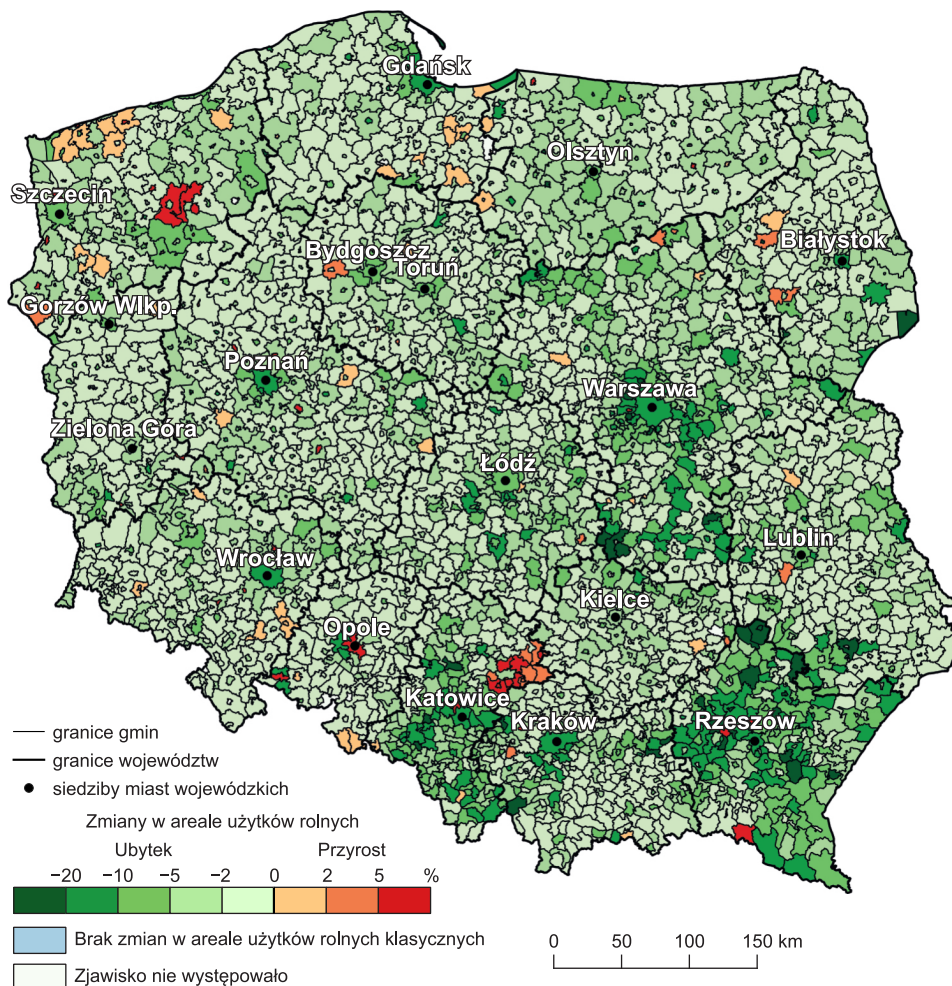
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUGiK.

rozcłonkowane bądź tworzą zwarte skupiska wokół dużych miast. Spośród wymienionych województw największe natężenie proces ten w latach 2010–2020 wykazywał w województwie podkarpackim, na które przypadało 38,2% ogólnokrajowego ubytku użytków rolnych. W województwie tym zmniejszenie areалу użytków rolnych wystąpiło w 188⁴ jednostkach terytorialnych, podczas gdy wzrost odnotowano tylko w 7. W 15 gminach ubytek tego typu gruntów przekraczał 20%. W 22 jednostkach zasoby użytków rolnych zmniejszyły się o ponad 1 tys. ha.

W rozkładzie przestrzennym największe natężenie ubytku użytków rolnych wystąpiło w gminach w Kotlinie Sandomierskiej, na Płaskowyżu Kolbuszowskim i w pasie ciągnącym się przez Pogórze Dynowskie i Pogórze Przemyskie po Bieszczady i wschodni fragment Beskidu Niskiego (ryc. 3). Z tym obszarem, na jego obrzeżach, sąsiadują pojedyncze jednostki terytorialne o wysokim wzroście areалу użytków rolnych, z których na wyróżnienie zasługują wymienione wcześniej miasto Sędziszów Małopolski i gmina wiejska Jaśliska (patrz przypisy 4 i 5). W południowej części kraju duży spadek użytków rolnych w analizowanym okresie charakterystyczny jest dla obszaru krakowsko-śląskiego. Jednak w porównaniu

⁴ Ogólna liczba jednostek terytorialnych objętych analizą w województwie podkarpackim wynosiła 195.

Ryc. 3. Zmiany zasobów użytków rolnych w Polsce w latach 2010–2020 (wg gmin)
Źródło: opracowano na podstawie danych GUGiK.

z obszarem podkarpackim ubytek ten cechuje się mniejszym natężeniem. Tylko w sześciu jednostkach terytorialnych spada on poniżej 20%⁵.

Trzeci obszar kurczenia się zasobów użytków rolnych występuje na terenie województwa mazowieckiego i charakteryzuje się znacznym rozczłonkowaniem. Największe skupisko gmin o dużym ubytku użytków rolnych występuje wokół Warszawy. W województwie mazowieckim liczącym 368 jednostek terytorialnych ubytek użytków rolnych wystąpił aż w 360 (97,8%) z nich. Jednocześnie w 13 gminach przekroczył 1000 ha (w tym w Warszawie).

⁵ Cztery jednostki są położone w województwie śląskim, a dwie w województwie małopolskim – miasto Trzebinia i gmina Zawoja.

Na pozostałym terenie kraju jednostki terytorialne, które cechują się dużym ubytkiem areалу użytków rolnych, tworzą niewielkie skupienia związane najczęściej z większymi miastami.

Ponadto duży spadek zasobów użytków rolnych stwierdzono na terenach o niekorzystnych warunkach przyrodniczych dla rozwoju rolnictwa. W efekcie wykształciły się rozległe skupienia gmin w województwach: zachodniopomorskim, pomorskim i warmińsko-mazurskim oraz na obszarach puszczańskich w województwie podlaskim i na Polesiu Lubelskim.

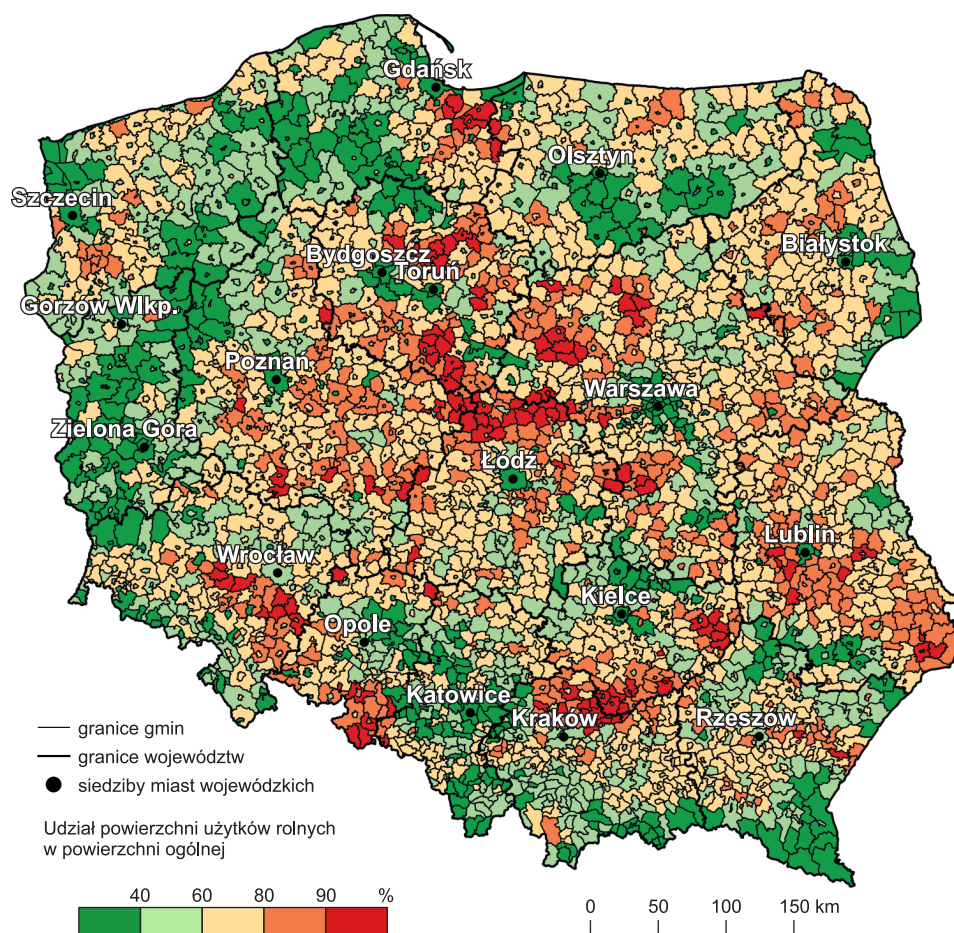
Jak wspomniano, czynniki i uwarunkowania przyrodnicze, które wpłynęły na rozwój procesów ubytku użytków rolnych, są bardzo różnorodne i złożone (por. pkt 3). Analiza przestrzenna zmian zasobów użytków rolnych wskazuje, że część z nich jest również zróżnicowana regionalnie. Nadal czynnikiem mającym znaczący wpływ na ubytek tego typu gruntów jest proces urbanizacji. Zjawisko rozlewania się miast na sąsiadujące z nimi obszary wiejskie trwa i prowadzi do zmniejszania się powierzchni użytków rolnych (wyłączanie z użytkowania rolniczego), a w konsekwencji do zmian w strukturze użytkowania ziemi i marginalizacji rolnictwa. Problemy te dostrzegali badacze analizujący intensywność wpływu urban spraw na zasoby użytków rolnych w Polsce i jego konsekwencje już na początku XXI w. (np.: Maćkiewicz, Świdorski 2004, Głębocki 2008, Kacprzak, Maćkiewicz 2011, Kołodziejczak i in. 2019). Duże znaczenie dla kształtowania się zasobów użytków rolnych miał także zanik działalności rolniczej na terenach o dominacji małych gospodarstw. Na problem ten wskazywali Duś (2008) oraz Hornowski i Parzonka (2023).

Użytki rolne – rozmieszczenie przestrzenne w 2020 r.

Stały proces ubywania użytków rolnych nie spowodował większych zmian w ich rozmieszczeniu przestrzennym na terenie kraju. Natomiast w analizowanych latach wyraźnie spadło natężenie ich występowania (udział użytków rolnych w powierzchni ogólnej), które dotknęło 95,6% jednostek terytorialnych. W połowie zmiany te były niewielkie, ale lokalnie osiągały znaczne rozmiary. W 2010 r. w całym kraju było 1007 gmin, w których użytki rolne zajmowały ponad 70% powierzchni ogólnej, w tym w 32 wskaźnik ten przekraczał 90%. W 2020 r. liczba tych jednostek zmniejszyła się odpowiednio do 891 i 20.

O rozmieszczeniu użytków rolnych i sposobów ich użytkowania zadecydowały głównie uwarunkowania przyrodnicze – wartość użytkowo-rolnicza gleb, ukształtowanie powierzchni oraz stosunki wodne i klimatyczne. Jest to podkreślane w literaturze przedmiotu (m.in.: Bański 2007, Krasowicz i in. 2011, Głębocki 2014, 2018). Jednak od zakończenia II wojny światowej coraz większy wpływ na zasoby użytków rolnych i ich rozmieszczenie ma szeroka gama czynników społeczno-gospodarczych, które zostały już omówione (por. pkt 3 i 4).

W 2020 r. nadal użytki rolne najwyższy udział w powierzchni ogólnej mają na Niziu Środkowopolskim⁶, gdzie z reguły przekracza on 70%, a w niewielkich skupieniach nawet 80% (ryc. 4). W pojedynczych jednostkach terytorialnych udział ten przekracza 90%. Są one rozproszone w ośmiu województwach, zaś w czterech wskaźnik ten osiąga najwyższe wartości w kraju⁷. Obszar ten ciągnie się od Pojezierza Poznańskiego i Wysoczyzny Leszczyńskiej na zachodzie po Wysoczyznę Siedlecką na wschodzie. Nie jest jednolicie zwarty. Występuje na nim kilka skupień o szczególnie wysokim udziale użytków rolnych, ale jednocześnie jest kilka niewielkich koncentracji o niskim ich udziale. Skupienia o wysokim

Ryc. 4. Użytki rolne w Polsce w 2020 r. (wg gmin)

Źródło: opracowano na podstawie danych GUGiK.

⁶ Nazwy regionów fizycznogeograficznych przyjęto za Kondrackim (2010).

⁷ Są to gminy: Radziejów – 93,7% i Bądkowo – 93,1% w województwie kujawsko-pomorskim, Radzimir – 93,3% (województwo małopolskie) i Dąbrowice – 93,2% (województwo łódzkie).

udziale użytków rolnych związane są z korzystnymi warunkami przyrodniczymi – zwłaszcza glebowymi (czarne ziemie Równiny Kujawskiej, Równiny Kutnowskiej i Równiny Łowicko-Błońskiej). Natomiast koncentracje o niskim ich udziale są charakterystyczne dla stref podmiejskich (Warszawy, Łodzi, Poznania, Bydgoszczy, Torunia) i niekiedy większych kompleksów leśnych (Puszcza Bydgoska i Puszcza Kampinoska).

Obszar Niżu Środkowopolskiego na terenach peryferyjnych ma liczne odgałęzienia jednostek terytorialnych charakteryzujących się równie wysokim udziałem użytków rolnych. W części północnej tego obszaru wyróżnić można dwa odgałęzienia – mazowiecko-podlaskie i mazowiecko-żuławskie. Pierwsze z nich ciągnie się od Wysoczyzny Siedleckiej w województwie mazowieckim po Pojezierze Suwalskie. Na terenie województwa podlaskiego gałąź tę rozdziela Dolina Biebrzy i jej dopływów na dwie odnogi. Udział użytków rolnych jest niższy i tylko w nielicznych gminach przekracza 80%. Natomiast wyróżniają się one specyficzną strukturą – wysokim udziałem trwałych użytków zielonych. Drugie odgałęzienie rozpoczyna się na Wysoczyźnie Płońskiej w województwie mazowieckim i kończy na Żuławach, a jego specyfiką są dość liczne skupienia gmin, w których użytki rolne zajmują ponad 80% powierzchni ogólnej. Na wschodzie Niżu Środkowopolskiego wysoki udział użytków rolnych przechodzi na obszar województwa lubelskiego, gdzie największe wartości osiąga na lessowych terenach Wyżyny Lubelskiej. Użytki rolne z reguły zajmują tam ponad 80% powierzchni ogólnej.

Poza Niżem Środkowopolskim i sąsiadującymi z nim obszarami wysoki udział użytki rolne mają w kilku oddzielnych skupieniach różnej wielkości. Najczęściej są one związane z występowaniem gleb wykształconych na lessach i innych utworach pylastych oraz gliniastych zasobnych w składniki pokarmowe dla roślin uprawnych. Pod tym względem wyróżnia się duże skupisko gmin związanych z żyznymi terenami Niziny Śląskiej i Pogórza Sudeckiego w województwie dolnośląskim i Płaskowyżu Głubczyckiego (województwo opolskie). W 39 gminach tego skupienia użytki rolne zajmują ponad 80% ogólnej ich powierzchni, a w 2 z nich wartość przekracza 90%⁸. Duże, zwarte skupienie gmin o wysokim natężeniu użytków rolnych występuje na lessowych obszarach Wyżyny Miechowskiej i Płaskowyżu Proszowickim (pogranicze województw małopolskiego i świętokrzyskiego). O wysokim udziale użytków rolnych w ogólnej powierzchni świadczy fakt, że w 26 gminach tego skupienia przekracza on 80%, a w 2 – Radziemice i Pałecznica – nawet 90%. Obie wymienione gminy położone są na Płaskowyżu Proszowickim. Na szczególną uwagę zasługuje niewielkie skupienie gmin, związane z lessową Wyżyną Sandomierską (województwo świętokrzyskie). W skupieniu tym aż w 5 jednostkach terytorialnych użytki rolne zajmują ponad 90% powierzchni ogólnej. Jest to znany w kraju region sadowniczy i warzywniczy (Kacprzak 2005, 2014, Wójcik, Traczyk 2020).

⁸ Są to gminy: Baborów 90,1% (województwo opolskie) i Domaniów 90,3% (województwo dolnośląskie).

Warto też zwrócić uwagę na niewielki obszar o wysokim natężeniu użytków rolnych w województwie podkarpackim, związany z Pogórzem Przemyskim. Koncentracja to swoje istnienie zawdzięcza żyznym glebom.

W północnej części kraju skupienia charakteryzujące się wysokim natężeniem użytków rolnych występują na Równinie Pyrzyckiej, Równinie Stargardzkiej i Równinie Nowogardzkiej w województwie zachodniopomorskim. W województwie pomorskim koncentracja taka związana jest ze wspomnianymi już Żuławami. Natomiast w województwie warmińsko-mazurskim wysoki udział użytków rolnych charakterystyczny jest dla Niziny Sępopolskiej. Podobnie jak w innych regionach wymienione skupienia związane są z obszarami cechującymi się korzystnymi dla rozwoju rolnictwa uwarunkowaniami przyrodniczymi – zwłaszcza glebowymi.

Niskim udziałem użytków rolnych nieprzekraczającym 40% powierzchni ogólnej charakteryzują się tereny o niewielkiej wartości użytkowo-rolniczej. Są one zazwyczaj pokryte dużymi kompleksami leśnymi. Największy obszar niskiego udziału użytków rolnych podobnie, jak w 2012 r. (por. Głębocki 2014), ciągnie się od południowo-zachodniej części kraju szerokim pasem od Borów Dolnośląskich, przez Puszcę Rzepińską i Puszcę Drawską, po Bory Tucholskie (województwo pomorskie) na północy. Zasięg przestrzenny w analizowanym okresie praktycznie się nie zmienił.

Podobnie niski udział użytków rolnych ukształtowały warunki przyrodnicze obejmujące rozległe tereny sandrowe południowej części województwa warmińsko-mazurskiego.

W województwie podlaskim dwa skupienia gmin o niskim udziale użytków rolnych związane są z obszarami w większości zajętymi przez Puszcę Augustowską, Puszcę Knyszyńską i Puszcę Białowieską. Na tych terenach użytki rolne występują na śródleśnych polanach, które dla rolnictwa mają coraz mniejsze znaczenie. Jest to spowodowane szybkim procesem starzenia się ludności wiejskiej w tym rejonie, któremu towarzyszy zazwyczaj zanik działalności rolniczej.

Niskim udziałem użytków rolnych charakteryzują się też gminy karpackie i sudeckie. Na terenach górskich, często trudno dostępnych, użytki rolne reprezentowane są głównie przez łąki i pastwiska. Niekorzystna struktura wielkoścowa gospodarstw powoduje, że działalność rolnicza prowadzona przez funkcjonujące tu małe górskie gospodarstwa stała się nieopłacalna. W rezultacie nastąpiła jej marginalizacja lub wręcz zanik.

Na pozostałym obszarze kraju niski udział użytków rolnych jest charakterystyczny dla terenów silnie zurbanizowanych i uprzemysłowionych. Dotyczy to głównie konurbacji śląskiej, Staropolskiego Okręgu Przemysłowego i terenów otaczających duże aglomeracje miejskie. Specyfiką tych skupień jest stałe, powolne powiększanie swego zasięgu. Zjawisko to wyraźnie zaznacza się w konurbacji śląskiej i strefie podmiejskiej Warszawy. W pozostałych dużych aglomeracjach miejskich wspomniany proces ma mniejszą skalę i wiąże się zwykle z obniżeniem natężenia występowania użytków rolnych, ale nie spada poniżej 40%.

Podsumowanie

Analiza wykazała, że w Polsce postępuje proces kurczenia się zasobów użytków rolnych. W analizowanym okresie nastąpiła jego intensyfikacja. Zmniejszenie się powierzchni użytków rolnych miało miejsce we wszystkich województwach i w większości gmin. Mimo że ubytek powierzchni użytków rolnych objął niemal wszystkie gminy, natężenie tego zjawiska w ujęciu przestrzennym było silnie zróżnicowane. Systematyczne zmniejszanie się zasobów użytków rolnych nie spowodowało większych zmian w ich przestrzennym rozmieszczeniu. Jednak w badanym okresie zaobserwowano spadek natężenia ich występowania w niemal 96% gminach.

Zmiany w zasobach użytków rolnych w latach 2010–2020 to efekt oddziaływania wielu uwarunkowań. Są wśród nich warunki przyrodnicze oraz o charakterze społecznym i ekonomicznym. Trudno jednoznacznie określić ich hierarchię. Czynniki różnią się „siłą wpływu”, która zmienia się także w czasie, oraz skalą wzajemnego oddziaływania. Analiza przestrzenna zmian zasobów użytków rolnych wskazuje, że część uwarunkowań jest zróżnicowana regionalnie, np. procesy urbanizacyjne, warunki przyrodnicze.

Rozwój społeczno-gospodarczy kraju powoduje wykorzystywanie użytków rolnych na cele nierolnicze. Użytki rolne były i są nadal traktowane jako swoisty rezerwuuar gruntów umożliwiający realizację różnego typu inwestycji. Jest to nieuniknione. Niepokoi jednak wzrost tempa kurczenia się tego nieodnawialnego i wielofunkcyjnego zasobu. Nadmierny ubytek użytków rolnych stwarza sytuację zagrażającą bezpieczeństwu żywnościowemu kraju. Niezbędne jest racjonalne gospodarowanie użytkami rolnymi – szczególnie ograniczenie „odralniania” gleb dobrej jakości. Należy zgodzić się z Szymańską (2012), która twierdzi, że: „Dobra ziemia rolnicza powinna być zawsze traktowana jako wyjątkowy dar przyrody – rzadki i cenny element kapitału naturalnego, który wymaga odpowiedniej ochrony”. Użytki rolne wymagają skuteczniejszej ochrony oraz prowadzenia monitoringu ich zasobów.

Literatura

- Bański J. 1998. Gospodarka ziemią w Polsce w okresie restrukturyzacji. PAN IGiPZ, Warszawa.
- Bański J. 2002. Współczesne problemy użytkowania ziemi w Polsce. [W:] W. Kamińska (red.), *Wielofunkcyjna gospodarka na obszarach wiejskich*. Instytut Geografii Akademii Świętokrzyskiej, Kieleckie Towarzystwo Naukowe, Kielce, s. 51–61.
- Bański J. 2007. *Geografia rolnictwa Polski*. PWE, Warszawa.
- Bański J. 2018. Gospodarka przestrzenna na obszarach wiejskich, w tym zapewniająca racjonalne wykorzystanie zasobów ziemi. [W:] J. Wilkin (red.), *Ziemia ginącym i podlegającym degradacji zasobem rolnictwa i obszarów wiejskich*. Fundacja na rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa, Warszawa, s. 9–18.
- Bański J. 2020. Zmiany w rolniczym użytkowaniu ziemi w Europie Środkowo-Wschodniej po upadku gospodarki socjalistycznej. *Studia Obszarów Wiejskich*, 57: 15–34.
- Bičík I., Jeleček L., Štěpánek V. 2001. Land-use changes and their social driving forces in Czechia in the 19th and 20th centuries. *Land Use Policy*, 18(1): 65–73.

- Bičík I., Štěpánek V. 1994. Post-war changes of the land-use structure in Bohemia and Moravia: Case study Sudetenland. *GeoJournal*, 32: 253–259.
- Bródka S., Markuszewska I. 2008. Zmiany użytkowania terenu w strefie podmiejskiej Poznania. [W:] T. Kaczmarek, A. Mizgajski (red.), Powiat poznański. Jakość przestrzeni i jakość życia. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 77–90.
- Bryś K., Ojrzyńska H. 2010. Przemiany krajobrazu wsi górskich w Sudetach Wschodnich. *Prace Komisji Krajobrazu Kulturowego PTG*, 14: 157–173.
- Cegielska K., Noszczyk T., Kukułska A., Szylar M., Hernik J., Dixon-Gough R., Jombach S., Valánszki I., Kovács K.F. 2018. Land use and land cover changes in post-socialist countries: Some observations from Hungary and Poland. *Land Use Policy*, 78: 1–18. <https://doi.org/10.1016/j.landuse-pol.2018.06.017>
- Ciołkosz A., Poławski Z.F. 2006. Zmiany użytkowania ziemi w Polsce w drugiej połowie XX wieku. *Przegląd Geograficzny*, 78(2): 173–190.
- Duś E. 2008. Uwarunkowania rozwoju rolnictwa w województwie śląskim. *Acta Geographica Silesiana*, 3: 19–26.
- Dzun W., Musiał W. 2013. Zagospodarowanie ziemi rolniczej w Polsce w okresie przed- i poakcesyjnym w ujęciu regionalnym. *Więś i Rolnictwo*, 4(161): 62–78.
- Dzun W. 2007. Gospodarowanie zasobami ziemi rolniczej w Polsce. *Więś i Rolnictwo*, 2(135).
- Dzun W. 2012. Zmiany skali wykorzystania zasobów w gruntach rolnych w Polsce w procesie przemian systemowych i integracji z Unią Europejską. *Zagadnienia Ekonomiki Rolnej*, 1: 18–39.
- Dzun W. 2014. Produkcyjne wykorzystanie zasobów ziemi rolnej w gospodarstwach rolnych z uwzględnieniem ich form prawno-organizacyjnych. *Więś i Rolnictwo*, 165(4): 61–81.
- Eberhardt P. 1989. Regiony wyludniające się w Polsce. *Prace Geograficzne, IGiPZ PAN*, 148.
- Głębocki B. 2008. Zmiany w strukturze własnościowej i użytkowania gruntów w Poznaniu i jego strefie podmiejskiej (1990–2007). [W:] T. Kaczmarek, A. Mizgajski (red.), Powiat poznański. Jakość przestrzeni i jakość życia. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 177–192.
- Głębocki B. 2014. Rolnicze użytkowanie ziemi. [W:] B. Głębocki (red.), Zróżnicowanie przestrzenne rolnictwa. GUS, Warszawa, s. 152–177.
- Głębocki B. 2018. Struktura przestrzenna zasobów gruntów rolnych w województwie wielkopolskim w latach 1996–2016. [W:] A. Kołodziejczak, L. Kaczmarek (red), Rozwój zintegrowanych obszarów wiejskich a ochrona zasobów przyrodniczych. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 55–77.
- Głębocki B. 2020. Zmiany w strukturze własnościowej i zasobach gruntów na obszarach wiejskich województwa wielkopolskiego w okresie 1990–2018. [W:] A. Kołodziejczak, L. Kaczmarek (red.), Gospodarowanie gruntami na obszarach wiejskich. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 73–101.
- Głębocki B. 2021. Zmiany w strukturze klasycznych użytków rolnych w latach 2002–2020. [W:] L. Mierzejewska, M. Wdowicka (red.), Miasta i regiony w obliczu pandemii COVID-19 i innych wyzwań współczesnego świata. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 167–185.
- Głębocki B., Kacprzak E. 2011. Zmiany użytkowania ziemi w aglomeracji poznańskiej w latach 1990–2007. [W:] E. Kacprzak B. Maćkiewicz (red.), Gospodarka rolna w aglomeracji poznańskiej. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 41–60.
- Głębocki B., Kacprzak E. 2020. Użytki rolne w strukturze użytkowania ziemi w Polsce w XXI wieku. *Studia Obszarów Wiejskich*, 57: 51–66.
- Głębocki B., Świdorski A. 2007. Zasoby użytków rolnych w Polsce i ich wykorzystanie. *Studia Obszarów Wiejskich*, 12: 41–59.
- Gołębiwska B., Chlebicka A., Maciejczak M. 2016. Rolnictwo a środowisko: bioróżnorodność i innowacje środowiskowe w rozwoju rolnictwa. Wydawnictwo Więś Jutra.
- Griffiths P., Müller D., Kuemmerle T., Hostert P. 2013. Agricultural land change in the Carpathian ecoregion after the breakdown of socialism and expansion of the European Union. *Environmental Research Letters*, 8(4): 045024.
- Hornowski A., Parzonko A. 2023. Rola i kierunki rozwoju drobnych gospodarstw rolniczych w Polsce. Wydawnictwo SGGW, Warszawa.
- Hostert P., Kuemmerle T., Prishchepov A., Sieber A., Lambin E.F., Radeloff V.C. 2011. Rapid land use change after socio-economic disturbances: the collapse of the Soviet Union versus Chernobyl. *Environmental Research Letters*, 6(4): 045201.

- Kacprzak E. 2005. Zmiany przestrzenno-strukturalne polskiego sadownictwa w latach 1988–2004. [W:] B. Głębocki (red.), *Struktura przestrzenna rolnictwa Polski u progu XXI wieku*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 193–217.
- Kacprzak E. 2014. Zmiany przestrzenne upraw sadowniczych w latach 2002–2010. [W:] B. Głębocki (red.), *Zróżnicowanie przestrzenne rolnictwa*. GUS, Warszawa, s. 273–320.
- Kacprzak E. 2018. Ochrona zasobów gruntów rolnych obszarów wiejskich aglomeracji poznańskiej w XXI wieku. [W:] A. Kołodziejczak, L. Kaczmarek (red.), *Rozwój zintegrowanych obszarów wiejskich a ochrona zasobów przyrodniczych*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 103–125.
- Kacprzak E., Głębocki B. 2016. Urban sprawl a zmiany zasobów użytków rolnych na obszarach wiejskich aglomeracji poznańskiej w latach 1990–2016. *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, 34: 99–118.
- Kacprzak E., Maćkiewicz B. 2011. Wylączenia użytków rolnych z produkcji rolniczej w powiecie poznańskim w latach 2000–2009. [W:] E. Kacprzak, B. Maćkiewicz (red.), *Gospodarka rolna w aglomeracji poznańskiej*. Biblioteka Aglomeracji Poznańskiej, 16. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 61–70.
- Kacprzak E., Maćkiewicz B. 2013. Farmland conversion and changes in the land-use pattern in the Poznań agglomeration over the years 2000–2009. *Quaestiones Geographicae*, 32(4): 91–102.
- Kluba M., Jezierska-Thöle A. 2012. Zmiany użytkowania ziemi rolnej na obszarach wiejskich województwa kujawsko-pomorskiego po akcesji do Unii Europejskiej. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, 14(3): 172–177.
- Kołodziejczak A., Głębocki B., Kacprzak E., Maćkiewicz B., Szczepańska M. 2018. Społeczne i ekonomiczne koszty bezładny przestrzennego w rolnictwie. *Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN*, 182(2): 239–279.
- Kulikowski R. 2003. Szczegółowy przegląd czynników opisujących produkcję rolną i charakterystyka możliwości produkcyjnych rolnictwa. [W:] W.A. Ciołkosz (red.), *Charakterystyka rolniczej przestrzeni produkcyjnej Polski*. GUS, Warszawa, s. 9–87.
- Kulikowski R. 2005. Rolnicze użytkowanie ziemi w Polsce w świetle wyników PSR z 2002 roku. [W:] B. Głębocki (red.), *Struktura przestrzenna rolnictwa Polski u progu XXI wieku*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 159–191.
- Kurowska K., Kryszk H., Marks-Bielska R., Mika M., Leń P. 2020. Conversion of agricultural and forest land to other purposes in the context of land protection: Evidence from Polish experience. *Land Use Policy*, 95: 104614.
- Latocha A. 2013. Wyludnione wsie w Sudetach. I co dalej? *Przegląd Geograficzny*, 85, 3: 373–396.
- Li X., Wang X. 2003. Changes in agricultural land use in China: 1981–2000. *Asian Geographer*, 22(1–2): 27–42.
- Lichorowicz A. 1998. Ewolucja ograniczeń podziału gospodarstwa rolnego w ustawodawstwie polskim. [W:] B. Głębocki (red.), *Przestrzenna transformacja struktury agrarnej a wielofunkcyjny rozwój wsi w Polsce*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 491–507.
- Long H., Qu Y. 2018. Land use transitions and land management: A mutual feedback perspective. *Land Use Policy*, 74: 111–120. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2017.03.021>
- Long H., Qu Y., Tu S., Zhang Y., Jiang Y. 2020. Development of land use transitions research in China. *Journal of Geographical Sciences*, 30(7): 1195–1214. <https://doi.org/10.1007/s11442-020-1777-9>
- Łowicki D. 2008. Land use changes in Poland during transformation: Case study of Wielkopolska region. *Landscape and Urban Planning*, 87(4): 279–288. <https://doi.org/10.1016/j.landurbplan.2008.06.010>
- Maćkiewicz B., Andrzejewski A., Kacprzak E. 2018. Koszty bezładny przestrzennego dla rynku nieruchomości. *Studia Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN*, 182(2): 280–316.
- Maćkiewicz B., Świdorski A. 2004. Procesy suburbanizacyjne na obszarze powiatu poznańskiego w latach 1995–2000. [W:] J. Parysek (red.), *Rozwój regionalny i lokalny w Polsce w latach 1995–2002*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 347–360.
- Manteuffel R. 1987. *Filozofia rolnictwa*. PWN, Warszawa.
- Marks-Bielska R. 2013. Factors shaping the agricultural land market in Poland. *Land Use Policy*, 30(1): 791–799. <https://doi.org/10.1016/j.landusepol.2012.06.003>
- Milczarek-Andrzejewska D. 2018. Mechanizmy i interesariusze wpływający na wykorzystanie ziemi. [W:] J. Wilkin (red.), *Ziemia ginącym i podlegającym degradacji zasobem rolnictwa i obszarów wiejskich*. Fundacja na rzecz Rozwoju Polskiego Rolnictwa, Warszawa, s. 37–43.

- Milczarek-Andrzejewska D., Wilkin J., Marks-Bielska R., Czarnecki A., Bartzak A. 2020. Agricultural Land-use Conflicts: An Economic Perspective. *Gospodarka Narodowa. The Polish Journal of Economics*, 304(4): 5–31. <https://doi.org/10.33119/GN/128217>
- Milczarek-Andrzejewska D., Zawalińska K. 2015. Konflikty wokół ziemi – czy wspólna polityka rolna może je łagodzić? [W:] Ł. Hardt, D. Milczarek-Andrzejewska (red.), *Ekonomia jest piękna? Księga dedykowana Profesorowi Jerzemu Wilkinowi*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa, s. 407–422.
- Musiał W. 2018. Przyrodnicze, ekonomiczne i społeczne uwarunkowania przemian w rolnictwie obszarów górzystych na przykładzie polskich Karpat. *Towarzystwo Ekonomistów Polskich*.
- Pajewski T. 2017. Struktura użytków rolnych jako rolniczy element bioróżnorodności. *Roczniki Naukowe Stowarzyszenia Ekonomistów Rolnictwa i Agrobiznesu*, 19(2): 182–187.
- Parysek J. 2008. Procesy suburbanizacyjne w aglomeracji poznańskiej. [W:] T. Kaczmarek, A. Mizgajski (red.), *Powiat poznański. Jakość przestrzeni i jakość życia*. Bogucki Wydawnictwo Naukowe, Poznań, s. 77–90.
- Poławski Z.F. 2009. Zmiany użytkowania ziemi w Polsce w ostatnich dwóch stuleciach. *Teledetekcja Środowiska*, 42: 69–82.
- Prishchepov A.V., Radeloff V.C., Baumann M., Kuemmerle T., Müller D. 2012. Effects of institutional changes on land use: agricultural land abandonment during the transition from state-command to market-driven economies in post-Soviet Eastern Europe. *Environmental Research Letters*, 7(2): 024021.
- Roszkowska-Mądra B. 2020. Analiza zmian użytkowania gruntów rolnych w Polsce po 1990 roku. [W:] R. Przygodzka, E. Gruszewska (red.), *Instytucjonalne i strukturalne aspekty rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich. Księga poświęcona pamięci dr. hab. Adama Sadowskiego Profesora Uniwersytetu w Białymstoku*. Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, s. 183–199. <https://doi.org/10.15290/isarrow.2020.09>
- Rozporządzenie Ministra Rozwoju, Pracy i Technologii z dnia 27 lipca 2021 r. w sprawie ewidencji gruntów i budynków (Dz.U. z 2021 r. poz. 1390).
- Rudnicki R., Kluba M. 2014. Użytkowanie ziemi i produkcja rolnictwa w województwie kujawsko-pomorskim w latach 2002–2010: studium statystyczno-przestrzenne. *Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń*.
- Stacherzak A., Hájek L., Hełdak M. 2019. Changes in the Use of Agricultural Land in Poland and Czech Republic. *Journal of Ecological Engineering*, 20(7): 211–221. <https://doi.org/10.12911/22998993/109869>
- Starkel L., Bucała A. 2013. Postępująca recesja rolnictwa a zmiany w środowisku przyrodniczym polskich Karpat. *Przegląd Geograficzny*, 85(1): 15–29.
- Stuczyński T., Łopatka A. 2009. Prognoza przekształceń gruntów rolnych na cele związane z urbanizacją w perspektywie roku 2030. *Studia i Raporty IUNG-PIB*.
- Szymańska J. 2012. *Gospodarowanie zasobami ziemi w Polsce – aspekty teoretyczne i praktyczne*. Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
- Śleszyński P. 2023. Oszacowanie wyłączeń gruntów rolnych z produkcji rolnej w Polsce. *Studia BAS*, (1): 21–45.
- Śleszyński P., Derełowska A., Mazurek D., Stępiak M., Sudra P., Zielińska B. 2017. Analiza stanu i uwarunkowań prac planistycznych w gminach w 2015 roku. IGiPZ PAN na zlecenie Ministerstwa Infrastruktury i Budownictwa, Warszawa.
- Świderski A. 2007. *Geoinformacyjne modele prognozowania użytkowania ziemi*. Expol, P. Rybiński, J. Dąbek sp.j., Poznań.
- Tanrivermis H. 2003. Agricultural land use change and sustainable use of land resources in the Mediterranean region of Turkey. *Journal of Arid Environments*, 54(3): 553–564.
- Terres J.M., Nisini L., Anguiano E. 2013. *Assessing the risk of farmland abandonment in the EU*. European Commission, Joint Research Centre, Brussels.
- The State of Food Security and Nutrition in Europe and Central Asia 2017, FAO, Budapest 2017 (<http://www.fao.org/3/I8194EN/i8194en.pdf>).
- Wilkin J. 2014. Ziemia rolnicza – dobro wielofunkcyjne. *Więś i Rolnictwo*, 1(162): 113–121.
- Wójcik M., Traczyk A. 2020. The development of orchard fruit-growing in Poland in the period of impact of the Common Agricultural Policy. Production-related and spatial issues. *Bulletin of Geography. Socio-economic Series*, 49: 19–30.

Agricultural land resources in Poland in 2010–2020

Abstract: The article presents changes taking place in agricultural land resources in Poland in 2010–2020. Particular attention was paid to identifying changes in the distribution of agricultural land. The analysis was carried out at three levels - national, voivodeship, and municipal, and was based on data from the Central Office of Geodesy and Cartography in Warsaw (GUGiK). It was found that the process of shrinking agricultural land resources is ongoing (a loss of 498.3 thousand ha) and its dynamics have increased compared to the first decade of the 21st century (2000–2010 a loss of 369.4 thousand ha). The area of agricultural land decreased in all voivodeships and most communes. Although the loss of agricultural land affected almost all communes, the intensity of this phenomenon in spatial terms varied significantly. The systematic reduction of agricultural land resources did not result in major changes in their spatial distribution. Changes in agricultural land resources in the years 2010–2020 are the result of the influence of many conditions. These include natural conditions as well as social and economic conditions. It is difficult to clearly define their hierarchy. The factors differ in their „strength of influence”, which also changes over time and the scale of their mutual influence. Spatial analysis of changes in agricultural land resources indicates that some conditions vary regionally, e.g. urbanization processes, and natural conditions. Agricultural land is treated primarily as a kind of reservoir of land for investment, and therefore its resources will probably continue to decrease. Taking into account food security as well as the wide range of functions that agricultural land performs in the natural environment, it is necessary to manage agricultural land responsibly and monitor its resources and changes taking place in the structure of land use.

Key words: land use structure, agricultural land, Poland